

Den ensamme miljonären

Namnet Amos Anderson säger väl inte en nutida svensk särskilt mycket. AA, vilket var den vanliga förkortningen, var en finländsk bondpojke, som visade en ovanlig affärsbegåvning och arbetade sig till en betydande förmögenhet, som han använde dels till sina tidningar, dels till att stödja humanistisk vetenskap och konst. Under sin levnad var han omstridd och många såg ner på honom; flera tog emot hans pengar. Efter hans död 1961 var fältet fritt för kritiken. Han har verkligen behövt en försvarare, eller åtminstone en förklarare.

Torsten Steinby, under många år chefredaktör för Hufvudstadsbladet i Helsingfors, gav 1979 (rev uppl 1980) ut en biografi över AA, en skickligt skriven och inträngande bok. AA var inte lätt att beskriva. Han var en ensam människa, omgiven av en mängd bekanta. Inom sina företag var han sparsam och listig, utanför dem generös. Han var stingslig och långsint och känd för att söka vinna politiker och affärsbekanta med sina middagar. Middagsätandet gjorde han till en konst. Motsättningarna inom honom själv var betydande: vem tänkte sig att denne ganska hårdföra affärsman hade en stark dragning åt mystik!

I en ny bok "Amos Anderson. Press och kultur" (Helsingfors, Söderström & Co 1982) går Torsten Steinby på 550 sidor åter igenom material från två stora områden, där AA gjorde sina insatser. Vissa upprepningar har inte kunnat undgå, och även om författaren betonar, att den nya boken är självständig gentemot biografien, underlättas läsningen om man känner till den senare.

Huvuddelen handlar om AA:s tidningsaffärer. Han blev efter olika transaktioner ägare till bla Hufvudstadsbladet. Där gjorde han sig själv till ansvarig utgivare och tidvis till chefredaktör. Som sådan förblev han kontrollant av vad andra skrivit. Själv skrev han sällan. Under kriget och därefter höll han tidningen blek, utan skärpta ställningstaganden. Det var inte alltid möjligt att följa regeringen, men oftast lyckades han. Tidningen var under kriget inte mer tysk än nödvändigt, efter kriget inte undfallande i överkant. Balansgången underlättades av att AA var personligen nära bekant med den tyskarna närstående utrikesministern Rolf Witting, men

AA kände egentligen alla.

I de uppslitande språkstriderna före kriget var AA svensksinnad, men typiskt för honom var att han alltid försökte medla. Steinby berättar hur AA lyckades avstyra att ärkebiskop Söderblom skulle blanda sig i leken genom att denne ville skriva på och toppa en vädjan till de finsktalande att förstå, att om "den svenskspråkiga odlingen undertrycktes" skulle detta influera på "det hjärtliga förhållandet till Sveriges folk". Samtidigt försäkrades i det tilltänkta uppropet att detta inte avsåg en inblandning i Finlands inre angelägenheter. Just så skulle emellertid uppropet komma att uppfattas.

Nathan Söderblom var inte heller ett lika stort namn i Finland som i Sverige. AA kunde med rätta vara nöjd då han en gång 1927 kunde sammanföra Söderblom med ärkebiskop Gustaf Johansson i Åbo, som i samband med det ekumeniska mötet i Uppsala 1925 utpekade Söderblom som en falsk profet i fåräkläder och mötet som ett djävulens verk. Men denne ärkebiskop var konservativ i allt och hade inget till övers för nymodigheter. När Åbo hovrätt 1923 firat sitt 300-årsjubileum, hade han i domkyrkan pekat på presidenten Ståhlberg och utropat, att det fanns tre tecken på att Satan kommit lös i världen, av vilka ett var kravet på allmän och lika rösträtt. Denna del av ärkebiskopens tal kastade sig pressen givetvis över. Ett undantag förekom: i Hufvudstadsbladet hade förmodligen AA själv dämpat ned ärkebiskopens tal. Som vanligt var han försiktig.

Han gjorde stora donationer till Åbo akademi och till Finlands institut i Rom. Arkeologi och särskilt medeltida konst hörde till hans verkliga intressen. Han möjliggjorde också Svenska teaterns i Helsingfors ombyggnad. Det är egendomligt, att han också arbetade där som regissör och detta med framgång. Han hade skaffat sig ett betydande kunnande på teaterns område. Han försökte själv skriva pjäser men fick ingen färdig. Där emot skrev han texten till ett musikaliskt legenspel – musiken sammanställdes av en annan, men AA var också musikalisk och orgeln var hans instrument.

Detta mysteriespel hette Vallis Gratiae, alltså Nådendal som var AA:s hemtrakt, och

samlades kring den Heliga jungfrun. Det hade framgång i Helsingfors men gick inte lika bra på Operan i Stockholm. Hovrättspresidenten Sture Petrén har berättat att han var med om den sista föreställningen, som också var den andra eller möjligen den tredje. Petrén, då gymnasist, åhörde verket sittande ensam på parkett. Nu förstörde Petrén aldrig en histo-

ria om sig själv. Kanske fanns en eller annan utöver honom själv. I varje fall upplevde han därmed AA:s sista verk för scenen. Det hörde till dennes egenheter, att när en sak var färdig, eller då något tog emot, vek han av och gjorde något annat. Han var en märkvärdig man. Torsten Steinby har gjort mycket för att han skall bli förstådd som han var.

ÅRSSAMMANKOMST

Föreningen Svensk Tidskrifts Vänners årssammankomst

måndagen den 2 maj 1983 kl 18.15
Läkaresällskapet, Klara Östra Kyrkogata 10,
Stockholm

- Redogörelse för Svensk Tidskrifts verksamhet
- Middag
- Fil dr Arvid Fredborg:
Förändringar i internationell utrikespolitik på sistone

Anmälan per telefon 08/67 59 55